

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Кафедра тюркської філології

Курсова робота з тюркської філології

на тему:

**ПОХОДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ ТА ЇЇ
ДІАЛЕКТНА ОСНОВА**

студентки групи Тур09-22

факультету східної і слов'янської філології

денної форми здобуття освіти

Освітньої програми: Турецька мова і література та переклад,

друга східна мова, західноєвропейська мова

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.06 Східні мови та

літератури (переклад включно), перша – турецька

Яцун Руслани Романівни

Науковий керівник: Польова О.С.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади походження сучасної літературної турецької мови.	4
1.1. Типологічна та генеалогічна класифікації турецької мови.	4
1.2. Історія попередників турецької мови	6
1.3. Реформа турецької мови	14
РОЗДІЛ 2. Діалектна основа сучасної літературної турецької мови	20
2.1. Поняття про діалект. Види та класифікація діалектів турецької мови	20
2.2. Запозичена лексика та її вплив на фоно-морфологічну і лексико-семантичну системи сучасної літературної турецької мови.....	26
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	35

ВСТУП

Турецька – одна з найпоширеніших тюркських мов, яка має багату історію та займає важливе місце в культурному та мовному контексті. Її походження та еволюція становлять особливий інтерес для турецької лінгвістики, зокрема вивчення її літературних форм і діалектної бази.

Перш ніж приступити до дослідження літературної турецької мови та її діалектної бази, важливо розглянути основні етапи розвитку турецької мови. Витоки тюркської мови можна простежити до стародавніх тюркських племен, які жили в Центральній Азії. Протягом століть турецька мова зазнавала впливу різних культур і народів, що проживали в регіонах, де нею розмовляють. Особливо великий вплив на турецьку мову справили перська та арабська культури.

Історія становлення літературної турецької мови пов'язана з важливими історичними подіями та розвитком турецької держави. Важливим етапом у цьому процесі стало створення в X столітті турецького арабського письма. Це дало поштовх розвитку літературної мови та писемності: у 13-14 століттях турецька мова набула літературної форми, особливо завдяки творам великих поетів і письменників, таких як Мевлан Джалаледдін Румі та Юнус Емре. Відтоді почався активний розвиток літературної турецької мови, яка стала важливим елементом культурно-мовного життя.

Діалектне різноманіття тюркських мов є ще одним важливим аспектом тюркології. У Туреччині та інших тюркомовних країнах кожен регіон має свій власний діалект з різною лексикою, мовою та граматиною. Діалекти відображають культурно-історичні особливості кожного регіону та сприяють збереженню культурного розмаїття.

Вивчення походження та діалектних основ літературних тюркських мов є важливим завданням для розуміння їхнього культурного та мовного значення.

Актуальність дослідження теми полягає у загальній тенденції діалектів та їхній ролі у становленні сучасної літературної турецької мови.

Об'єктом дослідження є турецька мова та діалекти, що використовуються на території Туреччини.

Предмет дослідження – види та класифікація діалектів турецької мови.

Мета роботи: 1) вивчення історичного розвитку турецької мови, 2) дослідження її діалектної основи, 3) підкреслення важливості вивчення походження та розвитку турецької мови в сучасному світовому контексті.

Наукова новизна роботи полягає у тому, щоб узагальнити та додатково дослідити результати вже доступних там даних про сучасну літературну турецьку мову та її проблеми.

Практичне значення отриманих результатів являє собою поступове подальше вивчення питання діалектів, на яких базується сучасна літературна та розмовна турецька мова, та їхній прямий вплив на саму мову.

Для розв'язання поставлених завдань у цій роботі застосовано загальнонаукові методи, такі як індукція, дедукція, аналіз, синтез, описовий метод для визначення теоретичних засад і концепцій дослідження мовознавства та перекладознавства, а також низку спеціальних лінгвістичних методів: метод контент-аналізу для систематизації та класифікації даних (історичних та літературних), що стосуються розвитку турецької мови; метод порівняльного аналізу для дослідження впливу різних культур та мовних традицій на становлення та формування турецької мови.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади походження сучасної літературної турецької мови

1.1. Типологічна та генеалогічна класифікації турецької мови

Німецькі вчені Фрідріх і Август Шлегелі заклали основи типологічної класифікації мов. 1808 року Фрідріх Шлегель опублікував роботу «Про мову і мудрість індусів», де поділив усі мови на флективні й нефлективні (або, як їх ще називають, афіксуючі/ афіксальні). Пізніше Август Шлегель, доопрацювавши цю класифікацію, виділив три типи мов, а саме: аморфні, афіксальні та флективні. Також він поділив мови на більш ранні (або синтетичні) і пізніші (або аналітичні). Німецький мовознавець В. фон Гумбольдт, поділивши всі мови на чотири типи, вже остаточно поставив крапку в цій класифікації. До цих типів входять ізолюючі, тобто кореневі (або аморфні); інкорпоруючі, або ж полісинтетичні (слова-речення); аглютинативні та флективні (Сорокін, Ксьондзик, 2016).

Як і всі тюркські мови, турецька належить до аглютинативного типу мов, тобто її слова та речення будуються за допомогою афіксів. Крім тюркських мов до цього типу також належать фіно-угорські, монгольські, самодійські, тунгусо-маньчжурські, а ще корейська, японська, грузинська та інші мови.

Щодо генеалогічної класифікації мов, то український професор М. Кочерган виокремлює майже двісті мовних сімей, двадцять дві з яких існують у Євразії, двадцять – в Африці, а інші – в Америці, Австралії, Новій Гвінеї. Можна зробити висновок, що групування мов у мовній сім'ї здійснюється на базі їхньої генетичної спорідненості, що своєю чергою передбачає походження цих мов від спільного джерела – прамови. До найбільш відомих і найбільш поширених мовних сімей належать індоєвропейська, тюркська, монгольська, афразійська, фіно-угорська, сино-тибетська, кавказька та інші (Сорокін, Ксьондзик, 2016).

У генеалогічній класифікації також, крім мовних сімей, є таке поняття як «макросім'я», і до неї входять кілька мовних сімей. Проте на погляд багатьох лінгвістів ця структурна одиниця знаходиться на рівні гіпотез, і науковці сприймають її досить неоднозначно. Отже, коли мовиться про ту чи іншу макросім'ю, варто розуміти, що в певному контексті може матися на увазі гіпотетичний зв'язок між мовними сім'ями, тобто групами мов, який, вірогідно, може бути спричинений як фактичною спорідненістю, так й іншими чинниками, до прикладу, тривалими контактами мовців на певній території.

Алтайські мови іноді вважають макросім'єю. До алтайських мов належать тюркські (разом із турецькою), монгольські, тунгусо-маньчжурські (або так звана мікроалтайська сім'я) та корейська і японська мови (або так звана макроалтайська сім'я). Але науковці доволі багато дискутують про те, чи дійсно ці дві мови можна прирівнювати до алтайських, тому що генетична спорідненість цих мов і мовних сімей не є загально визнаною, і тому деякі вчені вважають її набутою в результаті довгих і багаторазово поновлюваних контактів передусім на рівні прамов.

Представники тюркської мовної сім'ї поширені від Європи й до Далекого Сходу. Ця мовна сім'я охоплює населення більше, ніж 150 млн осіб. Серед тюркських мов виділяють п'ять груп: болгарська, кипчацька, огузька, карлуцька й уйгурська (або східна).

Отож, із погляду генеалогічної класифікації турецька мова відноситься до огузо-сельджуцької підгрупи огузької групи тюркської мовної сім'ї. Станом на сьогодні до цієї групи, крім турецької, належать азербайджанська, гагаузька, туркменська та частково кримськотатарська мови.

1.2. Етапи становлення турецької мови

Сучасна тюркологія розглядає такі три основні етапи розвитку османської мови як: (Сорокін, Ксьондзик, 2016)

- староосманська (Eski Osmanlıca), яка існувала в період XIII–XV ст.;

- середньоосманська, або ж класична османська (Klasik Osmanlıca), яка існувала в період XV–XIX ст.,

- новоосманська (Yeni Osmanlıca), яка існувала в період XIX–XX ст.

Отже, можна вважати, що староосманська мова є найпершим попередником, тобто прямим предком турецької мови.

Староосманська мова сформувалася в результаті процесу розвитку мов огузо-сельджуцьких племен, який тривав протягом багатьох століть. Коли огузо-сельджуцькі племена у X-XI ст. прийшли із Центральної до Малої Азії, вони спочатку утворили тут державу Великих Сельджуків, а пізніше – Османську державу. Де-факто, староосманська мова дослідникам є доступною із XIII ст. Ця мова охоплює XIII–XV ст., тобто той час, коли Конійський султанат занепадав, а Османська держава зародилася, зміцнювалася і розширювала свої території. Її основною територією протягом цього періоду була Анатолія, незважаючи на те, що її географічні кордони постійно змінювались. Анатолія охоплювала Малоазійський півострів, частину Вірменського нагір'я, Сирійського плато та Верхньої Месопотамії, а зараз становить більшу частину території Туреччини. Із цього регіону походять усі пам'ятки староосманської мови.

Через вплив ісламу, який усе життя регламентував віруючих, в османській мові власний прошарок утворювали арабсько-перські елементи, і цей прошарок функціонував за особливими правилами, не такими, як тюркські слова, на усіх рівнях. Творці пам'яток використовували писемність староосманською мовою, і вона є арабсько-перською. Її пристосували для того, щоб писати староосманською. Ранній етап формування анатолійсько-тюркської писемності відбивають малоазійські пам'ятки періоду XIII–XV ст. У багатьох із цих пам'яток присутній брак ідентичності в передачі одних і тих самих фонем, слів, а також, порівняно з пам'ятками пізніших періодів, більш повне використання засобів писемних запозичень, як от, наприклад, знаків на позначення голосних. Період формування турками власної державності в епоху феодалізму та під впливом політичних, релігійних, економічних,

культурних та інших факторів спричинив утворення так званого «високого літературного стилю», що був сформований на основі арабських, перських і власне турецьких лексичних і граматичних елементів. Цей стиль обслуговував достатньо вузьке соціальне коло, а саме: султанський двір, вищі верстви феодального суспільства та духовенство. Він виник як писемна мова, і є традиційно тотожним терміну «османська мова» (тур. *Lisani Osmani*, або *Fasih Türkçe*). Він використовувався як офіційна державна мова: нею були написані фірмани (укази султана) та велося діловодство. Цим стилем писалася художня література та наукові праці, які за феодальної доби були сконцентровані при дворі султана та в резиденціях великих феодалів, а також духовенства. Малопоширеність «високого» стилю стала причиною існування ще одного варіанта літературного стилю турецької мови. Він був не такий насичений різними запозиченнями з інших мов і брав за основу народну мову тих часів. Можна сказати, що сформувався так званий середній стиль (*Orta Türkçe*). Його зразками є твори і ранніх, і пізніх класиків турецької літератури (Сорокін, Ксьондзик, 2016).

Із цієї ж причини з'явився ще один стиль літературної турецької мови, такий як *Kaba Türkçe*, тобто проста, груба турецька, яку використовували прості, сільські османи.

Можна зробити висновок, що епоха староосманської мови була пов'язана з періодом становлення турецької державності та утворенням турецької мови з мов, носіями яких були огузо-сельджуцькі племена. Писемна османська мова була сформована на основі арабської та перської мов і власне турецьких лексико-граматичних елементів і на основі османської абетки, яка, у свою чергу, була складена, базуючись на арабській та перській абетках.; утворилися три функціональні стилі цієї мови і за структурними мовними якостями, і за сферами використання у різних прошарках суспільства; у староосманських рукописах використовувалися діакритичні знаки, за допомогою яких можна прослідкувати особливості фонетики османської мови.

Середньоосманська мова

Період середньоосманської (класичної османської) мови, тобто з XV до XIX ст., пов'язаний із періодом розквіту і падіння Османської імперії і розвитку османської мови, точніше її «високого» стилю, який безсумнівно існував в усіх галузях державної діяльності, а ще у науці, літературі та мистецтві. Саме в цей період роль і значення арабської мови, яка була мовою ісламу – державної релігії Османської імперії, посилювалися. Викладання в релігійних школах-медресе велося арабською мовою, без необхідних знань арабської і перської мов неможливо було писати й читати османською. У період середньоосманської мови цілковито склався шар арабсько-перської лексики, який займав до 90 % загального лексичного фонду «високого» стилю та відобразився певним чином на розмовній народній мові. У цей проміжок часу відбулося цілковите розмежування між «високим» стилем літературної та розмовними нормами народної мов. Отож, мовний бар'єр цілковито ізолював широкі народні маси від галузей громадського, суспільного та культурного життя.

Османська мова, яка була дуже далека від розмовної турецької мови, все ще залишалася офіційною і літературною мовою. Писемність цієї мови будувалася на ґрунті графіки арабської мови. Її лексика, переважно, була арабською і перською, а граматична будова мала багато арабсько-перських граматичних елементів, незважаючи на те, що була, в основному, турецька. Історичні причини пояснюють переважання арабсько-перської лексики й наявність граматичних форм цих двох мов в османській мові. Класична форма арабської мови була мовою релігії (ісламу) у Сельджуцькій державі, Османському бейліку та в інших бейліках Анатолії, а зрештою і в Османській імперії. Арабською мовою велася служба в мечетях, читалися проповіді, а ще її широко використовували в мусульманському судочинстві, що був заснований на шаріаті (тобто мусульманському праві), в армії, канцеляриях, у школах-медресе. Ці школи підпорядковувалися духовенству, тому що на той час світських шкіл ще не існувало.

Перська мова також мала великий вплив ще з часів Сельджуків, у яких вона була мовою літератури і офіційних документів, а також через перську поетичну творчість, найкращі приклади якої наслідувалися османськими поетами.

У XV ст. народжується і в XVI ст. досягає вершини османська література, де головну роль відіграє поезія, яка, без сумніву, все ще знаходиться під потужним впливом арабської і перської поетичної традиції. Були запозичені навіть основні поетичні жанри: газелі – ліричні вірші із сумним змістом; касиди – поезії у вигляді оди; месневі – поеми епічного або релігійного характеру та інші. До того ж, мова літературних творів лишалася дуже віддаленою від народної говірки.

У другій половині XVI ст. розпочинається занепад Османської імперії, що неодмінно вплинув на розвиток літератури та різноманітних галузей науки. Під тиском загального соціально-політичного й економічного погіршення в Османській імперії в літературі оптимістичні ренесансні напрями замінюються песимістичними, зростають сатиричні тенденції. Саме XVII століття ввійшло в історію турецької літератури як «сторіччя сатири». Із великою потужністю песимістичні й сатиричні напрями проявилися у творчості Рухі. Він, на відміну від багатьох середньовічних поетів, не пов'язав свою творчість із султанським двором та придворними кругами, через що, маючи певну творчу свободу, осуджував нечесність та несправедливість світу. У своїх віршах він описував не тільки бідність простого люду, а й суворо критикував тогочасне османське суспільство.

Протягом XV–XVI ст., у часи розквіту Османської імперії, турецька мова остаточно ще не була сформована, так як була розділена на багато територіальних та племінних діалектів, які суттєво відрізнялися один від одного. Османська, яка мала значні відмінності від розмовних діалектів, все ще була офіційною літературною писемною мовою. Але все ж турки намагалися створити свою власну літературу, мистецтво та науку, а османська поезія ставала все більш оригінальною й неповторною.

У підсумку можна сказати, що середньоосманській (класичній османській) мові була характерна стабілізація в написанні слів, діакритичні знаки зникали, а більшу частину лексики османської мови все ще складали арабсько-перські запозичення.

Новоосманська мова

Період новоосманської мови XIX–XX ст. пов'язаний з епохою османського реформізму – Танзімату, яка тривала з 1839 до 1878 року, рухом «нові османи» та з періодом молодотурецької революції 1908 року. Зусилля турецьких султанів реформувати різноманітні сфери суспільно-політичного життя були спрямовані на західні держави. З однієї сторони, це призвело до формування власної національної турецької буржуазії, а з іншої, не могло не позначитися на культурній, а зокрема на мовній сфері, що викликало масові запозичення з мов західних країн. Саме в той період, у 60-х роках XIX ст., з'явилися перші прояви турецького націоналізму в напрямку "нових османів", тобто напрямку турецької національної буржуазії, що боролася також і за створення національної мови. Зрештою, перш за все представники цього напрямку закликали до очищення турецької мови від арабсько-перських запозичень. «Нові османи» вплинули на створення нового виду художньої літератури – прози, якої в минулому майже не існувало. В етапі розвитку була драматургія, поезія відмовлялася від старих форм. Нова література досить часто несла в собі патріотичний зміст, а ще іноді зустрічалася популяризація ідей рівності буржуазно-демократичного розуміння.

У другій половині 19-го століття з'явилися видатні турецькі письменники, що приєдналися до руху «нових османи» і мали на меті реформувати, модернізувати мову, зробити її ближчою до народної та розвивати нові літературні жанри. Ібрахім Шінасі був одним з таких письменників, громадських діячів, просвітителів. Саме він, усвідомлюючи невідповідність арабської абетки законам турецької мови, наприкінці 19-го століття запропонував замінити арабську абетку на латинську.

Намик Кемаль був відомим літератором, журналістом і громадським діячем того часу, який почав складати вірші, наповнені патріотичними почуттями. У його поетичних творах, де він окреслив відхід від звичної тематики, вперше пролунали такі слова, як народ, батьківщина та свобода.

Лідери османської культури того часу були у пошуках способів подолання прогалени між розмовними і літературними нормами османської мови, способів її модернізації для залучення широких народних верств до освіти; рекомендували уникати вживання перської й арабської лексики, якщо в мові є турецькі відповідники, відкинути іншомовні граматичні правила, які не були характерними для турецької мови, визначити лексичний склад турецької мови, реформувати її орфографію і графіку, закласти основи національної турецької мови.

Особливо значущим фактом у русі «нових осман» була агітація саме за турецьку мову, бажання очистити її від нерозбірливих та незрозумілих для простого люду запозичених слів, приблизити її до розмовної. Відсутність соціальних умов для модернізації мови в добу абсолютизму, активна опозиція реакційних кіл, неясність теоретичних позицій прихильників мовної реформи заважали втіленню найпростіших новацій у сфері мови, що у кінцевому підсумку призвело до ще більшого відокремлення «високого» стилю.

Культурна спрямованість Туреччини на Європу в добу Танзімату відобразилася в османській мові, або краще сказати в її «високому» стилі, у формі значної кількості запозичень лексики з європейських мов, переважно з французької, що висвітлювали суспільно-політичну і науково-технічну термінологію та культурні реалії буржуазного європейського суспільства. Велику частину цих запозичень калькували шляхом застосування тієї ж арабсько-перської лексики.

У добу молодотурецької революції, незалежно від вибуху національної свідомості турків і бажання щодо вирішення національних та мовних проблем, як і в часи Танзімату, не були досягнуті позитивні наслідки у сфері реформи османської мови. Після молодотурецької революції все ж певний прогрес мало

просвітництво, зросла кількість світських шкіл, відкрилися нові факультети у Стамбульському університеті, з'явилися перші підручники турецькою мовою. Усе більше літературного простору займали патріотичні теми, хоч і з пантюркістськими ідеями. Молодотурки провели ряд заходів із ціллю введення турецької мови у приватні школи, у яких навчання велося мовами національних меншин. Турецька мова, географія та історія Туреччини стали обов'язковими в цих школах.

У кінці XIX – на початку XX ст. в османському суспільстві виділилися дві течії, що були спрямовані на певне реформування та модернізацію турецької мови того часу. Прибічники однієї з цих течій, посилаючись на бідність лексичного фонду османської мови, перш за все для позначення нових явищ і понять як громадсько-політичного життя, так і науки і техніки, вважали, що джерелом поповнення турецької лексики залишаються лише арабські і перські слова й звороти. Таких поетів, які перебували під впливом французької парнаської школи, надихали ідеї мистецтва заради мистецтва, тому їхнє бажання описувати красу природи, звернення до символізму задля художніх цілей, вибір незрозумілих арабської та перської лексики певною мірою допомагала їм уникнути цензури, тому що ці дві мови були надто складними для офіційної цензури.

Молодотурки, прихильники іншої течії розвитку османської мови, бачили шлях реформування османської мови в перетворенні «високого» літературного стилю на всенаціональну мову. Прибічники літературного об'єднання «Genç Kalemler» (з тур. «Молоді письменники») пропонували ідею об'єднання «високого» стилю з розмовною мовою і створення «нової мови». Шкода, що жодна із запропонованих ідей абсолютно не вирішували проблеми єдиної національної мови: у жодній із ідей не йшлося про відмову від «високого стилю» османської на користь народної турецької мови. Керівники молодотурецького уряду не звернули навіть уваги на запропонований Азербайджанський вчений і літератор Мірза Фаталі Ахундов запропонував перший проект реформи арабської абетки, у якому арабські літери не

поєднувалися між собою, проте молодотурецьке керівництво не звернуло уваги на нього.

Робота щодо покращення абетки трохи пожвавилася після молодотурецької революції у 1908 році. Доктор Мусуллу Давид, а потім Степан Караян та Хідаїет Ісмаїль, які запропонували парламенту того часу проект про прийняття латинської абетки як державної, так і не отримали підтримки депутатів у своїх проєктах (Сорокін, Ксьондзик, 2016).

Отже, у період молодотурецької революції, не дивлячись на піднесення національної свідомості турків і бажання до вирішення національних і мовних проблем, так само як і в період Танзімату, не були досягнуті ніякі позитивні результати щодо реформування та модернізації османської мови.

1.3. Реформа турецької мови

Питання про реформування османської мови неодноразово виникало в османському суспільстві.

Програш Османської імперії у Першій світовій війні, поява національно-визвольного руху, який планував створення національної держави. А вже після проголошення Турецької Республіки у 1923 році призначили її керівництву нові завдання не тільки в галузі політики й економіки, а й у перетворенні свідомості, що було неможливо здійснити без підняття загального рівня культури турецького народу. Для цього необхідно було мати відповідну інфраструктуру, а саме: систему масової освіти та поширення писемності, формування мережі ЗМІ й комунікацій. Отже, невідкладним завданням для розв'язання поставала проблема усунення неграмотності турецького народу, заохочення його до побудови нової держави.

Було декілька причин, які вимагали термінового реформування у галузі османської мови, такі як низький рівень освіти турків в Османській імперії; складнощі в писемній османській мові, яка формувалась на базі арабсько-перської абетки. Також були складнощі в читанні й писанні османською мовою, адже була присутня значна невідповідність турецької фонетики

арабському письму. Ну і звісно ж великі відмінності між османською мовою, яку використовували вищі шари суспільства, та грубою турецькою, яку використовували нижчі шари суспільства.

Умови для мовного реформування були створені лише після розвитку національно-визвольного руху, ліквідації халіфату, скасування султанату й потім проголошення у 1923 році Турецької республіки. Цей період отримав назву «Dil Devrimi» (з тур. «Мовна революція»). Її головними завданнями були перетворення словникового фонду турецької мови та його функціональних стилів, нормалізація і кодифікація граматичних, стилістичних і орфографічних норм і правил. Нові соціальні відносини в Туреччині вимагали усунення елітарності літературної мови, демократизації писемних норм та об'єднання їх із розмовною народною турецькою мовою.

Засновник Турецької Республіки Мустафа Кемаль Ататюрк був ініціатором реформи турецької мови. Він вважав, що турки протягом століть рухалися зі Сходу на Захід і що для прогресивного розвитку нації необхідно брати участь у єдиній цивілізації.

Одним із перших заходів у галузі турецької мови було запровадження латинської абетки в 1928 році. Цей крок було здійснено з метою полегшення вивчення мови та її приведення у відповідність до фонетичного складу турецької мови. У 1929 році було скасовано викладання арабської та перської мов у турецьких школах.

Дискусії навколо реформи абетки були запеклими, оскільки консервативні кола, прихильники не лише імперії, а й халіфату, не могли погодитися на радикальні зміни в мовній політиці, які підривали основи ісламу. Проте Мустафа Кемаль був рішучим у цьому питанні. Відступ від реформи означав би втрату влади в новій Турецькій Республіці та перспектив на майбутнє. Уже 15 січня 1928 року Рада міністрів Туреччини утворила при Міністерстві освіти «Комісію турецької мови». Члени комісії пропонували впроваджувати нову абетку протягом 10-15 років або паралельно використовувати арабські та турецькі літери у підручниках та ЗМІ. Мустафа

Кемаль відкинув ці пропозиції, зауваживши, що вони не дадуть результатів. Він наполягав на тому, що нова абетка має бути введена негайно, протягом трьох місяців, або вона взагалі не буде введена. Кемаль чітко розумів значення ліквідації проблеми неграмотності та підняття рівня освіченості всього населення для новоствореної республіки, тому він постійно контролював мовне питання. Згодом ця комісія була розпущена. У червні того ж року була створена нова комісія, яка розробила нову турецьку абетку за три тижні. Турецька абетка складається з 29 літер, з них 21 приголосна та 8 голосних. Писання турецькою мовою арабськими літерами було заборонено законом. Впровадження латинської абетки стало першим кроком мовної реформи, спрямованої на створення власне турецької мови (Сорокін, Ксьондзик, 2016).

Ататюрк обрав історичну столицю Стамбул для презентації нової абетки. У серпні 1928 року в парку Гюльхане на Сарай-бурну він звернувся до натовпу з промовою, в якій заявив: «Нам необхідно позбутися цих незрозумілих знаків, якими ми століттями користувалися. Наша багата й красива мова зараз зможе себе продемонструвати завдяки новій турецькій абетці. Ви опануєте нову турецьку абетку за короткий час. Ви навчите її кожного громадянина. Розглядайте це як завдання країни й нації. Подумайте, це ж соромно, коли 20 % населення вміє читати і писати, а 80 % – не вміє». Ататюрк усвідомлював важливість реформування османської абетки. Він неодноразово підкреслював: «Швидко вивчайте нову турецьку абетку. Навчайте усю націю, селянина, чабана, носильника, човнара. Вважайте це патріотичним і національним обов'язком ... Через рік чи два вся або майже вся турецька нація опанує нові літери. Наша нація продемонструє, що вона є частиною цивілізованого світу з власною писемністю і власним розумом» (Сорокін, Ксьондзик, 2016).

1 листопада 1928 року на засіданні Великих національних зборів Туреччини був прийнятий закон про впровадження нової абетки. Закон проголошував, що «досі наявна стара арабська абетка змінюється на нову

латинську абетку,.. що усі державні установи і приватні організації зобов'язані користуватися у своїй щоденній практиці новою абеткою як офіційною».

Перехід Туреччини на нову абетку відіграв значну роль у розвитку освіти та культури країни. Реформа абетки, як зазначав міністр освіти Васіф-бей, проходила настільки успішно, що вже в 1929 році майже всі навчальні заклади системи народної освіти та державні установи працювали на основі нової абетки.

Для того, щоб швидко впровадити нову абетку, із 1 січня 1929 року на території всієї республіки для громадян 16-40 років були відкриті національні школи, які навчали читанню і письму. Завдяки цьому було вирішено одне з головних завдань побудови Турецької Республіки: усунено високий рівень безграмотності серед турецького народу та підвищено загальний рівень освіченості. «Мовна революція» перетворилася на серйозний стимул до єднання турецької нації.

Для подальшого розвитку та підтримки мовної реформи в 1932 році за ініціативи Ататюрка було створено Турецьке лінгвістичне товариство, яке перетворилося на головний науковий і організаційний центр реформи. Головна мета лінгвістичного товариства полягала в тому, щоб «показати всю неповторну красу й багатство турецької мови, а також надати їй рівних прав з усіма мовами світу». Для досягнення цієї мети члени товариства хотіли очистити лексику турецької мови від іноземних, зокрема арабських і перських, запозичень і створити нову турецьку лексику й термінологію. З одного боку нова турецька лексика мала замінити архаїзми, а з другого – дати засіб для вираження нових понять. Це дало б турецькій мові можливість стати поруч із розвиненими сучасними мовами.

Діяльність Турецького лінгвістичного товариства перш за все була спрямована на максимальне використання внутрішніх ресурсів турецької мови і тюркських мов загалом. Товариство працювало над очищенням мови від запозичень, тобто над пуризмом. Турецьке лінгвістичне товариство проводило дослідження в шести напрямках, а саме: мовознавчий, лексикографічний,

граматичний, фонологічний, термінологічний та дослідження історичних матеріалів.

Сучасна турецька мова є результатом складного історичного та соціолінгвістичного процесу, який включав у себе як спонтанний розвиток мови, так і свідоме втручання суспільства. Сьогодні в Туреччині триває робота з нормалізації та кодифікації турецьких стилістичних і термінологічних систем. Незважаючи на значні успіхи в створенні власне турецької лексики та термінології, у деяких функціональних стилях турецької мови, зокрема у сфері професіоналізмів, досі спостерігається паралельне використання і архаїчної арабсько-перської, і сучасної турецької та міжнародної термінології. Цей паралелізм, який наявний і в літературній турецькій мові, ставить укладачів словників перед необхідністю максимально повно відтворювати лексику, яка використовується в сучасній мовній практиці.

«Мовна революція» в Туреччині, яка завершилася впровадженням латинської абетки та заборонаю викладання арабської та перської мов у школах, поставила крапку в розвитку османської мови як писемної. Відтоді почався новий етап у розвитку власне турецької мови.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Після проведення детального аналізу етапів розвитку турецької мови, ґрунтуючись на дослідженні історичних, лінгвістичних та культурних даних, можемо зробити висновок, що турецька мова має довгу історію становлення та є наслідком впливу багатьох цивілізацій, культур та мов.

Розвиток та становлення турецької мови були складними та багатограними процесами, які відбувалися під час взаємодій різних мов та культур із турецькою мовою.

Важливо розуміти ці етапи задля подальшого дослідження турецької мови та її культурної спадщини.

РОЗДІЛ 2. Діалектна основа сучасної літературної турецької мови

2.1. Види та класифікація діалектів турецької мови

За визначенням Железняка М.Г., діалект - це особливий тип певної мови, що використовується для спілкування між представниками регіональної або соціальної групи (Железняк, 2007). Їх багато та вони різняться між собою.

Поняття діалектної лексики стосується сукупності різноманітних слів, які поширені виключно в певному регіоні. Діалектна лексика може бути групою або шаром слів певного діалекту, які мають географічно обмежене функціонування в рамках загального лінгвістичного ареалу.

Внутрішньомовні чинники розвитку лексики діалекту – це зміни у вимові слів під впливом фонетичних закономірностей діалекту та існування специфічних словотвірних ресурсів діалекту, яких немає у літературній мові (Грещук, 2016). Фонетичні особливості діалектів часто призводять до того, що в діалектних словах важко вгадати нормативні слова.

Одним із найважливіших чинників діалектного словотвору є наявність твірних морфем і основ, що є специфічними діалектними словотвірними ресурсами. Під діалектним словотвором зазвичай розуміють "лексично і семантично тотожні, різні співвідносні адитивні або складні морфемі зі спільною твірною основою".

Кожен діалект має свій власний набір словотворчих формантів для реалізації різних категорій словотвору, більшість з яких сумісна з мовними нормами, тоді як менша частина виявляє свою специфіку і утворює діалектні слова.

Таким чином, формування і розвиток діалектної лексики визначається поєднанням екстралінгвістичних та інтралінгвістичних чинників. До екстралінгвістичних чинників формування діалектної лексики належать нерівномірність географічного розташування та умов життя, які відіграють важливу роль у житті носіїв мови. Тому процес лексичної об'єктивації

позамовних сегментів дійсності має бути набагато детальнішим та більш специфічним, ніж для інших регіонів та умов життя.

Територіальний діалект – це тип національної мови, що характеризується відносною структурною близькістю, функціонує як засіб спілкування між людьми, пов'язаними спільною територією, а також як елемент матеріальної та духовної культури, історико-культурних традицій та самосвідомості (Тімкова, 2013). Територіальні діалекти прирівнюються до говірок.

Сукупність структурно подібних діалектів утворює наріччя, тобто діалекти, а сукупність усіх наріч – діалектну мову, яка є однією з двох основних форм національних мов (разом із літературною мовою). У турецькій мові це поняття вивчається більш широко. Це пов'язано з відсутністю чіткого визначення понять діалект-суржик-піджин. Якщо говорити про діалекти, то на сході Туреччини, особливо в північно-східній Анатолії, є регіон. Цей регіон має схожі характеристики з азербайджанською мовою і трохи відрізняється від інших діалектів в Анатолії та Східній Фракії, а також від турецьких діалектів в інших країнах.

У дослідженні Мухаррема Ергіна діалекти розглядаються як невеликі гілки мови, що існують всередині мови і ґрунтуються на відмінностях у вимові, різних регіонах та містах країни. Це назва, яку дають мовам, що відрізняються одна від одної з точки зору вимови слів. Ağız – вимова, şive – мають звук і форму, а lehçe мають розділення слів, відмінних від звуку та форми. У турецькій лексикології діалекти поділяються на 3 основні групи: lehçe, ağız, şive. Хоч ці поняття й схожі між собою, між ними все ж є певні відмінності.

Визначення поняття ağız у дослідженнях показано як спосіб говоріння та обробки мови, який варіюється від людини до людини залежно від таких факторів, як територія проживання, виховання, рід занять, оточення, відмінності в освіті та особисті тенденції. Згідно зі словником Вардара термін ağız можна розуміти як тип вираження мовних форм у межах мовної чи

діалектної сфер, а в деяких випадках і соціальні характеристики (Вардар та ін., 1980: 18).

Іншими словами, *ağız* можна вважати насамперед розмовною мовою, з різними звуками та формами, що належить до певного поселення чи класу.

Поняття *lehçe* у словнику Вардара є еквівалентом терміну *dialect* у західних мовах і характеризується як мова, яка просторово відрізняється від інших у плані вимови, граматики та словникового запасу через історичні, соціальні або культурні причини. Наприклад, відповідно до загальноприйнятого визначення турецької мови, узбецький та азербайджанський діалекти є діалектами турецької мови (Вардар та ін., 2007).

У багатьох країнах існують різні діалекти, і часто неможливо відрізнити провінційні діалекти від них, не вдаючись до соціальних критеріїв. Утворення діалектів пояснюється віддаленістю мовних спільнот одна від одної. Вплив соціальних і політичних умов також може призвести до появи різних мов із неможливістю домовленості. (Вардар та ін., 1980: 109).

Lehçe - це назва гілок мови, які відокремлюється одна від одної за низкою різних ознак. Основна структура мови є видимою, але можуть відбуватися зміни у фонологічному та лексичному аспектах.

Вивчення поняття *şive* сходить до робіт І.М. Березіна. Загалом, він розглядав лексичні та граматичні особливості. Згодом його дослідження продовжив Ф. Аделунг, але й тут між діалектними групами є певні розбіжності, і плутанина неминуча. У цій класифікації діалекти розглядалися за племінними назвами, а не за мовами. Як наслідок, бажаних результатів досягти не вдалося.

Таким чином, проаналізувавши праці та думки науковців, можна зрозуміти, що точного визначення, що таке *ağız*, *şive* і *lehçe*, не існує. Існують лише припущення та здогадки, виходячи з яких, ми змогли підійти до вирішення цієї проблеми. Отже, можна сказати, що проблема відкрита для подальших досліджень.

Стамбульський діалект є основою сучасної турецької літературної мови незважаючи на те, що існує багато діалектів турецької мови. У турецькій мові також виділяють ескішехірський (провінція Ескішехір), розградський, дунайський дінларський, румелійський, газіантепський, караманський (провінція Караман), адриатичний (Едірне), урфський і караденізський (чорноморський) (Чорноморське узбережжя) діалекти.

Сучасний діалектний поділ турецької мови базується на виокремленні таких територіальних зон:

- 1) північно-східної (Самсун – Орду, Гіресун, Трабзон і Різе);
- 2) східної (Ерзурум Елязіг, Карс);
- 3) південно-східної (по лінії Газіантеп – Адана – Наталія);
- 4) південно-західної (у межах Ізмір – Маніса – Айдин – Денізлі – Мугла);
- 5) середньо анатолійської (у межах Афон – Анкара – Сівас – Мерсін – Конья);
- 6) район Кастамону – Зонгулдак – Бартин – Чанкири [Язyki мира, 1996].

Турецькі діалекти можна безпосередньо розділити на дві основні категорії: анатолійські та румелійські діалекти. Румелійський діалект широко поширений у балканському регіоні Туреччини. Анатолійський регіон — це територія саме азійської частини Туреччини. Ці дві групи діалектів звісно відрізняються від сучасної турецької мови з точки зору фонетики, лексики та морфології.

Трьома основними анатолійськими діалектними групами, якими розмовляють у Туреччині, є західноанатолійський діалект (переважно на захід від річки Євфрат), східноанатолійський діалект (на схід від річки Євфрат) та північно-східний анатолійський діалект (включаючи діалекти з прибережних регіонів Чорного моря, таких як Трабзон і Різе).

Класифікація анатолійських діалектів турецької мови (Karahana, 1996):

Північно-східна група діалектів:

1. Trabzon, Rize, Kalkandere, İkizdere, Gündoğdu, Büyükköy;
2. Çayeli, Çamlıhemşin, Pazar, Ardeşen, Fındıklı;

3. Arhavi, Hopa, Borçka, Kemalpaşa, Muratlı, Ortacalar, Gökteş, Camili, Meydancık, Ortaköy.

Східна група діалектів:

1. Ağrı Van Muş Diyarbakır Mardin Siirt Bitlis та ін.;
2. Kars, Erzurum, Aşkale, Ovacık, Narman, Pasinler, Horasan, Hınıs, Tekman, Karayazı, Erzincan, Tercan, Çayırılı, Kemah, Refahiye;
3. Ardahan, Posof, Artvin, Şavşat, Yusufeli, Ardanuç, Oltu, Tortum, Olur, Şenkaya, İspir;
4. Kemaliye, İliç (Erzincan), Elazığ, Keban, Baskil, Ağın, Harput, Tunceli .

Західна група діалектів:

1. Afyonkarahisar, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bursa, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak, Nallıhan;
2. İzmit, Sakarya;
3. Bolu, Zonguldak, Bartın, Kastamonu, Ovacık, Eskipazar;
4. Beypazarı, Çamlıdere, Kızılcahamam, Güdül, Ayaş, Göynük, Mudurnu та ін.;
5. Sinop, Samsun, Giresun, Şalpazarı;
6. Havza, Ladik, Amasya, Tokat, Sivas та ін.;
7. Tarsus, Ereğli, Konya merkez ilçesinin bazı köyleri, Adana, Hatay та ін.;
8. Ankara, Haymana, Balâ, Şereflikoçhisar, Çubuk, Kırıkkale, Keskin, Kalecik, Kızılırmak та ін.

Джанос Еджкман, який досліджував анатолійські-караманські діалекти на території Середньої Анатолії, у своїх статтях для діалектів турецько-мовних православних християн, які проживали в Анатолії (переважно в регіонах Кайсері, Нігде, Невшехір і Конья), використовує термін *Karamanlı*.

Сьогодні анатолійські діалекти включають фонетику, морфологію, синтаксис, лексику, ідіоми, семантику тощо. Сучасні анатолійські діалекти

можна розділити на кілька частин відповідно до географічного регіону, але навіть у сусідніх містах і селах існують значні відмінності в діалектах. Така ситуація склалася через розселення різних огузьких племен на території Анатолії.

Розглядаючи турецькі діалекти з точки зору їх географічного поширення, необхідно також звернути увагу на інші регіони. Серед них, зокрема:

- Кіпрський турецький діалект;
- Месхетський турецький діалект;
- Сирійський туркменський діалект;
- Турецька мова в діаспорі.

Турецька мова потрапила на Кіпр з османським завоюванням у 1571 році і стала політично домінуючою та авторитарною мовою управління. Із часів Османської імперії турецька мова на Кіпрі була відносно обмежена від стандартної турецької мови і зазнала сильного впливу греко-кіпрського діалекту. Через умови співіснування з греками-кіпріотами знання грецької мови турками-кіпріотами було важливим для обох громад для того, щоб жити і працювати разом, і розвинулась певна ступінь двомовності.

У 1974 році грекомовний південь і турецькомовна північ (Північний Кіпр) були розділені на грецьку і турецьку частини. Цей поділ дуже змінив мовну ситуацію. Сьогодні турецькі діалекти на Кіпрі мають тенденцію до підвищення рівня стандартної турецької мови завдяки імміграції з Туреччини, новим ЗМІ та новим освітнім установам. Турки-месхетії розмовляють східноанатолійським діалектом, що походить із регіонів Карс, Ардахан, Ігдир та Артвін. Цей діалект також був запозичений з інших мов, з якими турки-месхети мали справу під час російського та радянського правління, таких як азербайджанська, киргизька, грузинська, казахська, російська, узбецька (Johanson, 2011).

Сирійські туркмени є нащадками племені огузів, які мігрували з Центральної Азії в 11 столітті та розмовляють архаїчним діалектом турецької

мови. За режиму сирійської партії Баас вони піддавалися суворій політиці асиміляції, їм було заборонено писати і публікувати турецькою мовою.

Велика турецька діаспора також проживає в Австралії та інших країнах, таких як Азербайджан, Австрія, Бельгія, Канада, Данія, Фінляндія, Сальвадор, Франція, Німеччина, Ізраїль, Киргизстан, Казахстан, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Україна, ОАЕ, Велика Британія та США. Проте не всі етнічні турки вільно розмовляють турецькою мовою через те, що культурна асиміляція турецьких іммігрантів та їхніх нащадків у приймаючих країнах мала місце в історії (Brendemoen, 2002).

2.2. Запозичена лексика та її вплив на фоно-морфологічну і лексико-семантичну системи сучасної літературної турецької мови

Словниковий склад – найбільш чутливий до змін конструктивний елемент будь-якої мови. Словникового склад мов постійно змінюється, у ньому відбивається прямий та безпосередній зв'язок мови з усіма сферами суспільної діяльності. Фактично майже безперервні зміни словникового складу мов полягають у тому, що певна кількість застарілих слів втрачається, але одночасно й поповнюється набагато більшою кількістю нових слів, а зокрема іншомовними запозиченнями.

Основними причини появи іншомовних запозичень є історичні контакти і культурний обмін між народами. Іншими словами, процес запозичення слів з іноземної мови є природним явищем. Запозичення займають важливе місце у словниковому складі багатьох мов, оскільки вони є результатом тривалої історичної взаємодії та змішування мов.

Безперечно, протягом останніх років однією з найсерйозніших проблем сучасної турецької мови є проблема як іншомовних запозичень, так і деградації самої мови під безпосереднім впливом цих запозичень. Вирішення цієї проблеми – термінове завдання одночасно як мовознавства, так і ЗМІ та суспільства.

Впровадження іншомовних слів у турецьку мову почалося ще в 10 столітті, коли турки прийняли іслам. Сьогоднішня - це етап, коли слова західноєвропейського походження масово вторгаються в письмову та усну мову, коли запозичення стали активним компонентом комунікативного процесу, і коли процес запозичення проходить у п'ять стадій, а саме: проникнення, адаптація, інтеграція, стабілізація та реєстрація, щоб остаточно адаптуватися та уніфікуватися в турецькій мові.

Як аглютинативна мова, турецька зазнала сильного впливу різних мовних систем протягом свого розвитку, зокрема флективної арабської та аналітичної перської. Арабська мова мала значний вплив на мови огузо-сельджуцьких племен після прийняття ними ісламу у 9-10 століттях. Після вторгнення племен Сельджуків до Ірану в 11 столітті та створенням династичної Держави Сельджуків в Анатолії в 11 столітті посилювався вплив перської мови. Адже арабська, як і латина в середньовічній Європі, була мовою релігії, науки і культури мусульманських народів. Перська мова, яка була прийнята як офіційна і літературна при дворі сельджуцьких султанів, була мовою поезії і прози багатьох людей на Сході, як мова іранського народу з багатими культурними традиціями.

Ця тісна взаємодія між арабською та перською і турецькою мовами призвела до наступного. Внаслідок тісної взаємодії з тюркськими мовами, особливо огузо-сельджуцькими, відбулося значне проникнення арабських і перських запозичень, що належать до різних мовних рівнів, таких як лексика і фонетика, морфологія і синтаксис.

Арабські лексичні запозичення, деякі з яких збереглися в сучасній турецькій мові, були переважно пов'язані з термінологічними системами, такими як ісламські релігійні терміни, наукові терміни, технічні терміни та соціальна номенклатура.

Як і арабські, перські слова також широко запозичувалися в турецьку художню літературу, а особливо в поезію (*Divan Edebiyatı*), і проникали в різні функціональні стилі турецької мови. Значний ступінь стилістичного

перекриття арабської та перської лексики зберігається і в сучасній турецькій мові. Наприклад, турецьке слово göz (око) – арабське aun – перське çeşim; турецьке su(вода) – перське ab; турецьке ak(білий) – арабське beyaz; турецьке kara(чорний) – перське siyah.

Вплив арабської та перської мов на турецьку на фонетичному рівні проявляється в порушенні основних турецьких фонетичних правил у запозиченнях. Наприклад, запозичена лексика не піддається закону сингармонізму. Хоча турецька орфографія, заснована на арабському алфавіті, з одного боку, інтегрує орфографічні та орфоепічні норми запозиченого словника, з іншого боку, кількісні та якісні відмінності між турецькою та арабською звуковими структурами і невідповідність арабського алфавіту турецькій звуковій системі ускладнюють написання та читання турецьких слів.

Арабський та перський вплив на морфологічному рівні проявляється в запозиченні кількох граматичних категорій, яких немає в тюркській типології, а саме: дієприкметників, категорії сполучників, системи арабських дієслівних імен-масдарів та ін. Запозичена лексика також включає граматичні форми роду та «ламаной» множини, що не притаманні турецькій граматиці.

У синтаксисі арабський та перський вплив проявляється у формуванні словосполучень (арабський та перський ізафет) та в побудові складних речень з використанням формальних засобів зв'язку (артиклів, сполучників тощо), властивих цим мовам. При цьому компоненти таких структур організовані за арабськими та перськими правилами, які суперечать правилам порядку слів у турецькій мові. У сучасній турецькій мові збереглася низка сталих виразів, утворених за арабськими та перськими правилами ізафету: reisicumhur - президент; lügat't-Türk – словник турецької мови, а складні речення з препозицією головного речення стали поширеними, хоча й не дуже частими.

Мови етнічних груп, асимільованих під час завоювання Малої Азії турками-сельджуками та турками-османами, також мали значний вплив на формування турецьких лексичних структур. Деякі з найдавніших запозичень

турецької мови походять з мов народів, з якими турки взаємодіяли в середні віки, таких як вірменська, курдська та італійська.

Серед цих мов виділяється грецька, мова колись могутньої і високоцивілізованої Візантійської імперії. Запозичення слів грецького походження в турецьку мову пов'язане переважно з топонімами та географічними реаліями Малої Азії та Середземномор'я, а також з елементами грецької матеріальної культури (рибальство, землеробство, мореплавство, домогосподарство), які засвоїли турки-кочівники. Більшість грецької лексики та термінів, які проникли в турецьку мову з 11 по 15 століття, увійшли до основної турецької лексики: *kilise* – церква, *lodos* – південний вітер, *fiğın* – піч, *körfez* – затока.

Турецька мова також містить слова із західнослов'янських, південнослов'янських та балканських мов (наприклад, румунської, угорської), які разом із запозиченнями з грецької мови відомі під загальною назвою «балканізми і слов'янізми». Ці мови здебільшого пов'язані з осілою сільськогосподарською культурою. Наприклад, угорські запозичення: , *palanka* – форт, *palaska* – портупеч, *varoş* – передмістя, *koşaç* – кучер; слов'янізми: *hamut* – хомут, *izbe* – халупа, підвал, *pulluk* – плуг, *kapuska* – тушкована капуста з м'ясом, *kuluşka* – квочка, *vişne* – вишня, *borş* – борщ; румунські запозичення: *soba* – піч, *masa* – стіл, *francala* – французька булка, *kaşkaval* – сорт овечого сиру та інші.

Запозичені слова адаптуються до системи запозичень і асимілюються деякими запозиченнями, так що іншомовне походження таких слів не відчувається носієм мови, а виявляється за допомогою етимологічного аналізу.

Лексична система, яка має найбільше поле для інновацій порівняно з фонетичною, граматичною та синтаксичною системами мови, містить у собі сприйняття культурною спільнотою світу та дійсності, що оточує мову. Нові явища на лексичному рівні, що виникають під впливом «чужих» культур і мов, призводять до появи в мові запозичень, тобто елементів іншої мови, які переходять з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів і процесу

перенесення елементів однієї мови в іншу. Умовно запозичення поділяються на власне іншомовні (матеріальні запозичення та калькування) та інтернаціональні.

Калькування – це копіювання іншомовного слова за допомогою власного матеріалу мови, поморфемний переклад іншомовного слова (Сорокін, Ксьондзик, 2016). У процесі калькування запозичується лише значення іншомовної одиниці і її структура.

Також крім кальок існують ще напівкальки (змішані запозичення). Це коли одна частина слова запозичена, а інша – калькується (перекладається турецькою мовою).

Інтернаціоналізми – окрема група серед запозиченої лексики. Це слова, що поширені в більшості мов світу, зокрема й у турецькій. Наприклад, *üniversite* – університет, *kooperatif* – кооператив, *konfederasyon* – конфедерація, *ton* – тонна, *adres* – адреса, *politika* – політика та інші. Особливо багато інтернаціональної лексики має спортивна лексика: *hokey*, *boks*, *maç* тощо.

Окрім великої групи арабських і перських мов, турецька мова містить велику кількість запозичень із Західної Європи. Від найдавніших до найновіших, італійські, грецькі, французькі, німецькі та англо-американські слова увійшли до турецької мови. Слова західноєвропейського походження використовуються в турецькій мові в основному в сферах економіки, політики, технологій, культури, освіти, спорту, медицини та повсякденного життя. Ці слова найбільш поширені в економічній, науково-технічній термінології та повсякденному житті. Слова західного походження в турецькій мові зазвичай адаптуються до турецького правопису та орфографії, але це стосується лише тих слів, які вже асимілювалися в турецькій мові, таких як італійські, грецькі, французькі та німецькі. Натомість запозичення англійських слів у турецьку мову відбувається настільки інтенсивно, що англійські написання, які не відповідають турецьким нормам правопису, часто зберігаються. Водночас турецька орфографія не має єдиного підходу до написання слів, запозичених із Західної Європи.

Масове проникнення запозичень із західноєвропейських мов призвело до того, що великий пласт іншомовних слів у сучасній турецькій мові, значну частину яких становлять сучасні міжнародні терміни та інтернаціональна лексика, функціонує як еквіваленти відповідних арабо-перських запозичень. Це суперечить основному принципу сучасного мовного будівництва в Туреччині, який полягає в обмеженні сфери вживання слів іншомовного походження. Цей процес зазвичай є об'єктивним, оскільки більшість таких запозичень належать до спеціальностей, які в літературній турецькій мові набули сучасних інтернаціональних назв. Наприклад, арифметика – *aritimetik* (раніше *ilm-i hesap*); агрономія – *agronomi* (раніше *ziraat fenni*), археологія – *arkeoloji* (стара назва *atikiyuat*) тощо. Існує дві основні групи запозичень. Першу групу складають запозичення зі споріднених іноземних мов, які замінюються писемними словами. Здебільшого це арабські та перські запозичення. Друга група є більш численною і включає еквіваленти та точні відповідники, які функціонують як синоніми відповідних іншомовних запозичень у сучасній літературній мові. Таким чином, більшість турецьких еквівалентів запозичень західноєвропейського походження є загальноживаними і функціонують разом із запозиченнями в турецькій мові.

Однією з проблем, з якою стикаються турецькі лінгвісти у зв'язку з інтенсивним і масовим проникненням англійської інформаційної та комп'ютерної термінології в турецьку мову, є проблема зміни або "вдосконалення" турецького алфавіту. На думку деяких лінгвістів, для того, щоб адаптувати англійську мову до турецької, слід ввести такі англійські літери, як *q*, *x* і *w*. Однак, на думку багатьох, це не тільки поставило б під загрозу цілісність турецької писемності, але й спричинило б додаткові проблеми з турецькою орфографією. Крім того, турецький алфавіт чудово пристосований для транслітерації нових англійських термінів, тому це не мало б стати проблемою.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Розглянувши та проаналізувавши діалекти, поширені на території Туреччини, та запозичену лексику, можемо зробити певні висновки.

Діалекти турецької мови відображають культурне різноманіття та залежать від географічного розташування. Усі регіони Туреччини мають власну специфіку мовлення, результатами якої є особливості життя місцевого населення, їхня культура та звичаї.

Запозичена лексика є невід'ємною частиною турецької мови. Взаємодія з різними народами та культурами вплинула на широке запозичення слів із різних мов.

ВИСНОВКИ

Аналіз історичних етапів розвитку турецької мови дозволив краще зрозуміти шлях, який пройшла турецька мова від найдавніших часів до сучасності. Від початкових етапів до становлення літературної мови в середні віки турецька мова пройшла складний шлях, відбиваючи вплив різних культур і народів.

Особливу увагу ми приділили формуванню літературної турецької мови, чому сприяло створення арабського алфавіту та творчість видатних поетів і письменників. Цей період був вирішальним для становлення літературної мови та розвитку літературної традиції, яка продовжує існувати та розвиватися донині.

Вивчення діалектної основи турецької мови також виявило цінні аспекти мовного розмаїття та культурного багатства різних регіонів Туреччини та інших тюркомовних країн. Різноманітність діалектів відображає культурно-історичні особливості кожного регіону та сприяє збереженню мовного різноманіття.

У світлі цього дослідження можна зробити висновок, що сучасна літературна турецька мова є результатом багатогранного історичного розвитку та культурної еволюції. Це важливий елемент культурної та мовної спадщини турецького народу та відіграє важливу роль у спілкуванні та прояві ідентичності в турецькому суспільстві. Цей мовний скарб важливо зберігати і розвивати, враховуючи як традиції, так і потреби сучасного світу.

ÖZET

Bu tez, modern edebi Türkçenin kökenini ve gelişimini, tarihsel köklerine ve lehçe temellerine odaklanarak ayrıntılı olarak incelemektedir. Bu belgede, eski çağlardan günümüze kadar Türk dilinin gelişim aşamaları, farklı kültürel ve dilsel grupların dilin kelime, gramer ve fonetik oluşumu üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere analiz edilmektedir.

Eserde Türk dilinin bir edebiyat dili olarak oluşumunun önemli aşamalarına, özellikle de Arap alfabesinin rolüne dikkat çekilmektedir. Ayrıca Türk dilinin lehçelerinin çeşitliliği ve bunların kültürel çeşitliliğin korunmasındaki önemli rolü de incelenmiştir.

Eser, Türk halkının kültürel ve milli mirasının temel unsuru olarak edebi Türk dilinin önemini vurgulamaktadır. Çalışmanın sonuçlarında ulusal kimliğin temeli olan, Türkiye tarihi ve kültürünün anlaşılmasına katkı sağlayan dil zenginliğinin korunması ve geliştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сорокін С. В., Ксьондзик Н. М. Історія турецької мови: курс лекцій. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – 235 с.

Діалектологія. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75, 1930–2005: Матеріали до історії. –Київ: Довіра

Костюк, А.В. Слова-реалії як національно марковані одиниці сучасної турецької мови (2007).

Покровська, І.Л. (2019) Турецька мова: для студентів ОС «Бакалавр». Навчальний посібник. Київ: ЛіраК.

К. А. Корнієць. Мовний пуризм як суспільне явище в сучасній Туреччині
Діалект / М. Г. Железняк, Л. Т. Масенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007.

Грещук, В. Чинники формування діалектної лексики (2016).

Тімкова, Т.М. Лексичні одиниці, що репрезентують макроконцепт атмосферні явища у анатолійських діалектах. (2013) Проблеми семантики слова, речення та тексту, Вип. 30.

Український внесок у турецьку діалектологію: Чалиштай (Робочий симпозиум) з турецької діалектології (2008) Східний світ, №4, 142-144

Шмідт, Т.М. (2013) Врахування особливостей турецької мови у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету, Вип. 111. 387-390.

Языки мира. Тюркские языки (1996). Ин-т. языкознания РАН.: Изд. Дом Кыргызстан.

Karahan, Leylâ (1996). Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması. Türk Dil Kurumu

Johanson, Lars (2011). Multilingual states and empires in the history of Europe: the Ottoman Empire.

Friedman, Victor (1982). Balkanology and Turkology: West Rumelian Turkish in Yugoslavia as reflected in prescriptive grammar. *Studies in Slavic and General Linguistics (PDF)* (Amsterdam: Rodopi) 2: 1–77

Brendemoen, Bernt (2002). *The Turkish Dialects of Trabzon: Analysis*. Otto Harrassowitz Verlag.